

Бухоро Давлат университети
“Иқтисодиёт” кафедраси
Катта ўқитувчиси Абдуллоев Аслиддин Жунайдуллаевич
Ўқитувчиси Давлатов Сухроб Сайитжонович
dsoukhrob@mail.ru, тел: 99890-636-09-30

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИДА КООПЕРАЦИЯ МУНОСАБАТЛАРИНИНГ ОЗИҚ-ОВҚАТ МАҲСУЛОТ ЕТИШТИРИШДАГИ ЎРНИ ВА РАҚОБАТБАРДОШЛИКНИ ОШИРИШДАГИ РОЛИ

Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигида хусусий мулкчилик ва тадбиркорлик эркинлигига асосланган фермер хўжаликлари шаклланиб, уларнинг қишлоқ хўжалигида тутган ўрни тобора мустаҳкамланиб бормоқда. Мамлакатимиз аҳолиси ҳаётининг фаровонлиги, қишлоқ хўжалигининг истиқболдаги тараққиёти фермер хўжалиklarининг ҳар томонлама ривожланиши билан боғлиқ. Зеро, хўжалик юритишнинг бу шакли ривожланган мамлакатларнинг узоқ даврли тажрибасида ўзининг самарадорлиги, рақобатбардошлиги, бозор конъюктурасига тез мослаша олиши каби хусусиятларини намоён эта олди.

Мамлакатимизнинг рақобатдошлигини оширишни таъминлаш учун иқтисодиётни таркибий ўзгартириш сиёсатида қишлоқ хўжалигидаги ислохотлар етакчи ўринни эгаллайди. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов «Ўтган давр мобайнида орттирган тажрибамиз фермерликни янада ривожлантириш учун бир қатор жуда муҳим муаммоларни, хусусан, фермер хўжалиklarининг барқарорлиги, уларнинг самарадорлигини ошириш билан боғлиқ масалаларни ҳал қилишни қатъий талаб этмоқда»[1],-деб таъкидладилар.

Ўзбекистон Республикасида хусусий мулк ва эркин тадбиркорликка асосланган фермер хўжаликлари шаклланиб, уларнинг қишлоқ хўжалигида тутган ўрни тобора мустаҳкамланиб бормоқда. Хўжалик юритишнинг мазкур шакли тажрибада ўз самарадорлиги, рақобатбардошлиги ва бозор конъюктурасига тез мослаша олиши каби хусусиятларга эга эканлигини намоён эта олди.

Бухоро вилоятида 2014 йилда 3297,4 млрд.сўмлик ялпи қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштирилди. Шундан 1434,9 млрд.сўмини чорвачилик маҳсулотлари ташкил этди. 2013 йилнинг шу даврга нисбатан ялпи қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ишлаб чиқариш солиштирма нарҳда 106,8 фоизга ўсди. Вилоят қишлоқ хўжалигининг етакчи тармоғи пахтачилик бўлиб, у билан бир қаторда, дончилик, сабзавот – мевачилик, чорвачилик ва бошқа тармоқлар ҳам ривожланиб бормоқда.

1-жадвал.

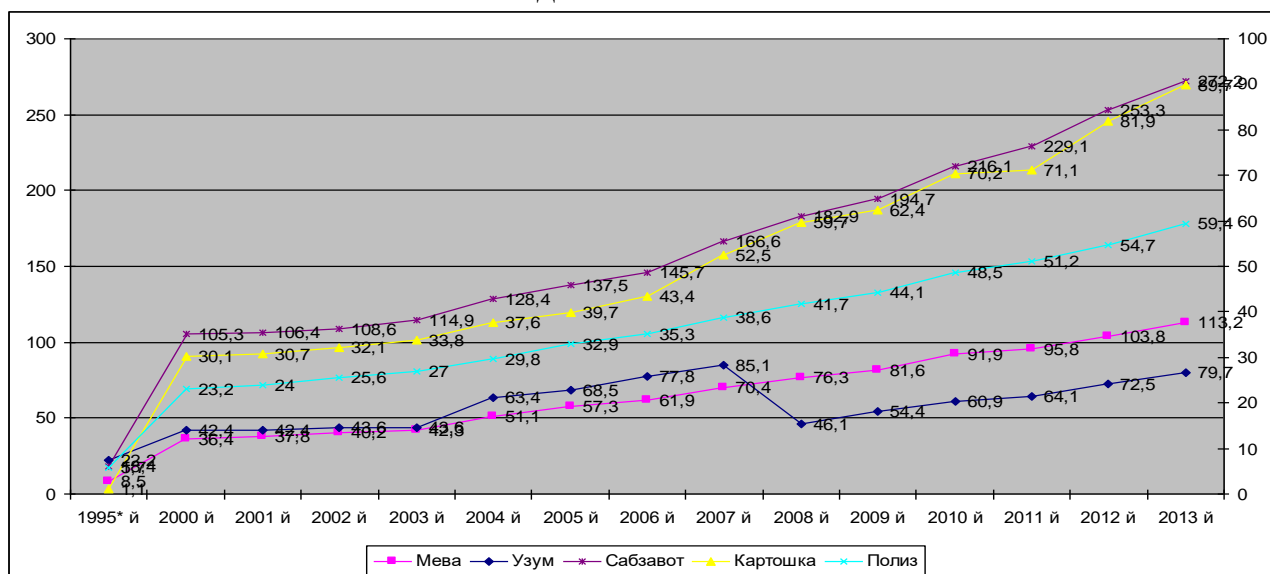
Бухоро вилоятида аҳоли жон бошига асосий турдаги қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш динамикаси, кг¹

Тармоқлар, йиллар	1995*	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Мева	8,5	36,4	37,8	40,2	42,3	51,1	57,3	61,9	70,4	76,3	81,6	91,9	95,8	103,8	113,2
Узум	22,2	42,4	42,4	43,6	43,6	63,4	68,5	77,8	85,1	46,1	54,4	60,9	64,1	72,5	79,7
Сабзавот	18,4	105,3	106,4	108,6	114,9	128,4	137,5	145,7	166,6	182,9	194,7	216,1	229,1	253,3	272,2
Картошка	1,1	30,1	30,7	32,1	33,8	37,6	39,7	43,4	52,5	59,7	62,4	70,2	71,1	81,9	89,7
Полиз	5,7	23,2	24,0	25,6	27,0	29,8	32,9	35,3	38,6	41,7	44,1	48,5	51,2	54,7	59,4

*-Дехкон ва фермер хужаликлари маълумотларисиз

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 31 октябрдаги "2012-2015 йилларда Республика озик-овкат саноатини янада ривожлантириш ва бошқарувни такомиллаштириш буйича чора-тадбирлар тугрисида"ги ПҚ-1633-сонли қарори билан тасдиқданган "2014 йилда Бухоро вилоятида гушт, сут, мева-сабзавот ва узумни қайта ишлашга ихтисослашган янги замонавий корхоналарни қуриш ҳамда мавжудларини модернизация ва реконструкция қилиш инвестиция лойиҳалари дастури"га асосан 2014 йилда қиймати 7,7 млн. долларга тенг 16 та лойиҳани амалга ошириш белгиланган эди. 2014 йил давомида 4,6 млн. доллар ва 3,1 млрд. сўмга тенг 21 та лойиҳа амалга оширилиб, 150 та янги ишчи ўринлари яратилди. Фермерликни ривожлантириш мақсадида республикамизда қатор ибратли ишлар амалга оширилишига қарамасдан, фермер ёки дехқон хўжалиқларининг бевосита ўзларига боғлиқ бўлган айрим муаммолар вужудга келмоқда.

1-расм. 2000-2013 йилларда Бухоро вилоятида етиштирилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг аҳоли жон бошига нисбатан ўзгариш динамикаси.

1. Бухоро вилоятида ҳокимини 2014 йил яқунлари маърузасидан

Фермерликни ривожлантириш мақсадида республикамизда қатор ибратли ишлар амалга оширилишига қарамасдан, фермер ёки деҳқон хўжалиklarининг бевосита ўзларига боғлиқ бўлган айрим муаммолар вужудга келмоқда. Яъни, ер ва сувдан, моддий-техник, молиявий ва меҳнат ресурсларидан самарали фойдаланишни ташкил этиш; маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотишни оптимал режалаштириш; сарф-харажатларни камайтириш ва маҳсулот сифатини ошириш ҳисобига қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариш рақобатбардошлигини ошириш; илм-фан ютуқларидан фойдаланган ҳолда ресурслар тежовчи технологияларни жорий этиш шулар жумласидандир.

Юқоридаги масалаларни ҳал этиш йўлларида бири уларни турли хил кооперативларга бирлаштиришдир. Фермер хўжалиklари кооперативларга бирлашиш орқали ўзларининг ижтимоий-иқтисодий ҳолатини яхшилашга муваффақ бўлишлари мумкин. Кооперация алоқаларини ривожлантириш 2011 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг муҳим йўналишларидан бири қилиб белгиланиши ҳам айтиш мумкин.

Бунда кўп сонли фермер ва деҳқон хўжалиklarини кенг кўламда кооперация жараёнига жалб этиш катта аҳамият касб этади.

БМТ Бош ассамблеяси томонидан 2012 йил – Халқаро кооперативлар йили деб эълон қилди, бунда кооперативларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишдаги ҳиссаси таъкидлаб ўтилди. XXI асрда жаҳон ҳамжамиятида бўлганидек, Ўзбекистонда ҳам иқтисодиёт ривожланишидаги ютуқлар маълум жиҳатдан инсоният ўтмиш аждодлар тўплаган ижобий тажрибадан қай тарих самарали ва кенг миқёсда фойдалана олишига боғлиқ.

Замонавий жаҳон амалиёти, шунингдек маҳаллий тажрибага биноан қишлоқ хўжалигининг илгариларча ҳаракати маълум маънода кооперация афзалликларидан фойдаланиш орқали белгиланади. Қишлоқ хўжалигида кооперациянинг умумий моҳияти шундан иборатки, бунда энг аввало кучли бозор рақобатига бардош бериб, ўз олдида иқтисодий ва ижтимоий ҳолатини яхшилашни мақсад қилиб қўйган бозор субъектларининг эркин тадбиркорлик ва бизнес билан шуғулланишида маълум соҳаларда фаолиятини бирлаштириши ва кооперация жараёни иштирокчиларини бозордаги турли монополист ташкилот ва тузилмалар фаолиятдан ҳимоя қилиш кўзда тутилади.

Кооперативга ҳудуд жиҳатдан яқин бўлган хўжалиklar ихтиёрий равишда бирлашишлари мумкин, унга фермер хўжалиklarидан ташқари, ҳар қандай қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи субъектлар ҳам аъзо бўлишлари мумкин.

Шу нуқтаи назардан ёндашадиган бўлсак, фермер хўжалиklари иштирокида ташкил этиладиган кооперация жараёни иқтисодий ва ижтимоий моҳияти жиҳатидан қуйидаги йўналишларда ташкил этилиши лозим.

- фермер ва деҳқон хўжалиklarининг меҳнатдан фойдаланиш билан боғлиқ кооперацияси.

- фермер ва деҳқон хўжалиklarининг қишлоқ хўжалиги ва ноқишлоқ хўжалик йўналишидаги асосий воситалардан фойдаланиш билан боғлиқ бўлган кооперацияси;

- фермер ва деҳқон хўжалиklarининг ер ресурсларидан фойдаланиш борасидаги кооперацияси;
- фермер ва деҳқон хўжалиklarининг савдо ва таъминот кооперацияси;
- фермер ва деҳқон хўжалиklarининг кредит ва суғурта кооперацияси;
 - фермер ва деҳқон хўжалиklarининг кўп тармоқли кооперацияси.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримов таъкидлаганидек, сўнгги пайтларда қишлоқ хўжалиги тармоқларида жиддий силжишлар кузатилмоқда. Ўтган йилда ҳамма асосий қишлоқ хўжалиги экинлари бўйича юқори ҳосилдорликка эришилган – 3 миллион 400 минг тоннадан зиёд пахта, мамлакатимиз қишлоқ хўжалиги тарихида биринчи марта 8 миллион 50 минг тонналик юксак ғалла хирмони бунёд этилди.

Президентимизнинг таъкидлашича: “хорижий мамлакатлар тажрибасини чуқур ўрганиш, қишлоқ хўжалигини иқтисодий ислоҳ этиш бўйича туб ўзгаришлар, бозор муносабатларини жорий этиш ва қишлоқда хусусий мулкчилик шакллари ривожлантириш, фермерлик ҳаракатини ривожлантириш учун ҳуқуқий, ташкилий ва молиявий шароитлар яратиш бундай юқори натижаларга эришиш имконини берган таянч омиллар десак, муболаға бўлмайди

Хулоса қилиб ҳозирги кунда кўп укладли иқтисодиётда хўжалик юритиш кооперация муносабатларига асосланган мулкчилик шаклининг барпо этилиши ҳамда ривожланиши муҳим ўрин тутди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РУЙХАТИ

1. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. - Т.:Ўзбекистон, 2009. – 226.
2. Хусанов Р.Х. Қишлоқ хўжалигида иқтисодий ислоҳотлар ва аграр иқтисодиёт. -Т.: Янги аср авлоди, 2004. -Б.213.
3. Чориев Қ.А. “Пахта ва дон етиштиришга ихтисослашган фермер хўжалиklари таъсисчилигида қишлоқ хўжалик кооперативи ташкил этиш” услубий тавсия. –Тошкент, ЎзБИИТИ, 2011. -32 б.
4. Фармонов Т.Х. Фермер хўжалиklarини ривожлантириш истиқболлари. - Т.: Янги аср авлоди. 2004. -Б.144.
5. Kraenzle С.А., Eversull Е.Е. Co-ops increase share of farm marketing; share of farm supply sales dips slightly // Rural Cooperatives, may-june 2003. -P.19-21.
6. Marketing Operations Of Dairy Cooperatives, 2002 /RBS Research Report 201 - United States Department of Agriculture: Washington, 2004.
7. Introduction in Food and Agribusiness Management // Gregory A. Baker, Orlen Grunewald, William Gorman - New Jersey: Prentice Hall, 2002. - P.364.